

Göteborgs fattighus

Det pampiga Posthuset vid Drottningtorget, ritat av Ernst Torulf och invigt 1925, skall byggas om till lyxhotell. För 150 år sedan bodde på samma plats stadens fattiga under helt motsatta förhållanden. ”Bracka” är ett öknamn med skräckblandad klang, väl känt för gamla göteborgare och beteckningen för framför allt Vasa sjukhus, som numera hyser utbildningslokaler för Chalmers. ”Bracka” eller ”brack” betydde helt enkelt försörjningsinrättning, ordet kommer av engelskans barack i betydelsen logement för soldater.

Första fattighuset vid Gamlestadsmotet

Göteborgs fattigvård har gamla anor och var tidvis föredömligt för hela landet. Redan 1619 fanns i Göteborg (som blev stad först 1621) ett hospital för fattiga och sjuka. Det låg vid Gamlestadsmotet. Fram till 1872 fungerade huset som anstalt för sinnessjuka, som då flyttades över till Hisingen på samma plats där Sankt Jörgens sjukhus senare uppfördes. Det ursprungliga hospitalet revs först 1963.

Skulle stävja bettleri

Forna tiders fattigvård var i första hand inriktat på att utrota bettlande, ett äldre ord för tiggeri. Fattigdom likaväl som bettleri betraktades som brott mot samhället och skulle behandlas därefter. Krig och kristider medförde att stadens befolkning växte fortare än det fanns arbete och bostäder åt alla. Ostindiska kompaniets upphörande, den inbringande sillfiskeperiodens slut och de stora eldsvådorna bidrog till att invånare saknade bostad och arbete. Bostadsbristen kulminerade för övrigt i slutet på 1800-talet och 1874 uppläts Skansen Kronan som nödbostad för husvilla.

Per Dubb skapade ordning

Med läkaren och lokalpatrioten Per Dubb blev det ordning och reda på stadens fattigvård. När fattigvårdsstyrelsen bildades 1861 blev han direktionens förste ordförande. 16 fattigrotlar inrättades där begrepp som fattighjon och fattigfogdar användes. Till fogdarnas uppgifter hörde, förutom att samla in pengar till verksamheten, ”att ange fattiga som stal, snattade, tiggde, besökte krogar eller begick andra oordentligheter”. Så småningom infördes en

uttaxering hos stadens bättre bemedlade. Detta motsatte sig alla hantverkarskråna utom bagarnas.

”Samhällets olycksbarn”

I sina minnen beklagar 1930 polismästaren A.O. Elliott, ledamot och vice ordförande i stadens fattighusstyrelse, *”samhällets olycksbarn, som man visserligen var skyldig att nödtorftigt försörja men till vilka man eljest ej behövde ta någon synnerligare hänsyn”*. En gång i veckan delades kläder och annat livets nödtröft ut bland registrerade fattiga, sju soppkök inrättades, det första 1802 i Haga.

Hjonen blandades med societeten

Till dem som särskilt ömmade för de fattiga hörde prosten Johan Willin. Han startade Willinska fattigfriskolan, först belägen vid Stampen och senare med annex i Haga. Skolan som startade 1767 anses vara Sveriges äldsta folkskola. Willin predikade i fattighuskyrkan, en enkel träbyggnad som utbyttes mot en stenkyrka 1815. Stadens societet vallfärdade till Stampen för att blanda sig med fattighjonen och lyssna på Willins förkunnelser. 1737 öppnades ett stadsbarnhus och Göteborgs borgerskap inrättade ett barnhus 1757. Pojkarna försågs med blåa kläder med rött foder, blå strumpor (röda på söndagarna) och vita hattar. Flickorna, i blåa mössor, hade blå kjolar, blåa tröjor med röda uppslag och röda revärer. Det var en ståtlig syn när de marscherade till kyrkan om söndagarna. Frimurarordens barnhus kom till 1756.

Ålderdomshemmet blev Åhemmet

1726 omvandlades en av fabriksbyggnaderna vid Stampen till Göteborgs stads fattighus. När Holtermanska baracken på Smedjegatan 18 öppnades stannade de så kallade *pauvres honteux* (bättre folk som drabbats av fattigdom) kvar vid Stampen och huset, som byggdes till av stadsarkitekten Bernhard Carlberg, blev härbärge för folk som sett bättre dagar. 1896 ändrades namnet till Göteborgs ålderdomshem och de gamla fick flytta till en ny slottsliknande byggnad vid Vegagatan, ritad av arkitekten Carl Fahlström. När den byggnaden på 1970-talet ersattes med en ny hade beteckningen ålderdomshem blivit otidsenlig och ersattes med namnet Åhemmet. Det gamla trähuset vid Stampen blev dispensär och numera har det fått namnet Mariagården och fungerar som församlingshem för Domkyrkoförsamlingen, där Mariakyrkan

– tidigare kallad Fattighuskyrkan och ritad av Gunneboarkitekten Carl Wilhelm Carlberg, ingår.

Understöd in natura

I slutet av 1700-talet tillsattes en kommitté till ”*utarbetande av någon säker facon rörande tiggeriets hämmande i Göteborg*”. Fattigvårdens syfte var att alla arbetsföra skulle sättas i arbete, de som inte kunde arbeta skulle få understöd in natura (inte penningmedel) eller tas in på anstalt. De intagna stod i skuld till staden för sin försörjning och även om de arbetsföra fick ”*flitpeng*” räckte det aldrig till att göra dem skuldfria.

Sinnesjuka förvarades i burar

Under 1800-talet fanns i Göteborg tre stora så kallade försörjningsanstalter. På Smedjegatan låg Holtermanska baracken. 1856 uppfördes ”*Bracka*” vid Drottningtorget. Byggnaden, ritad av major AW Edelsvärd, rymde 1.100 personer, en salig blandning av sjuka, åldringar, barn, nyblivna mödrar och sinnesslöa. De sistnämnda levde i ett bedrövligt skick. De våldsamma inspärrades i burar som dessutom användes för att bestraffa boende som brutit mot ordningsreglerna, som var omänskligt hårda.

Flytt till Gibraltar

1864 tog S.A. Hedlund, redaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, initiativet till en undersökning av pauperismen (fattigdomen). Av undersökningen drog fattigvårdsstyrelsen slutsatsen att man kunde råda bot mot fattigdomen om man byggde bostäder och fick slut på det utbredda spritmissbruket. 1888 gick flytten till området Gibraltar. Det något märkliga namnet härleds från klippan i Medelhavet där engelsmännen 1779–83 tappert och framgångsrikt försvarade sig mot spanjorer och fransmän. Före uttaxeringen hade fattigvården varit helt beroende av frivilliga medel som samlades in genom mer än 100-talet välgörenhetsföreningar av vilka den äldsta var De fattigas vänner.

Skulle legat i Vasaparken

Placeringen av det nya ”*Bracka*” väckte kritik och motstånd. Det ansågs ligga på tok för långt bort från stan och att vägen dit var svårframkomlig. Området, som sedan blev Vasaparken, hade passat bättre tyckte Handelstidningen. Flytten blev besvärlig. ”*Hjonen under uppsikt af*

betjäningen” fick själva hjälpa till och ta sig fram genom lera och dy eftersom Gibraltargatan inte var färdigbyggd. De som flyttade in var från anstalten vid Drottningtorget 365 arbets- och försörjningshjon, 132 sjuka, 105 sinnesslöa, 21 ammor, 25 dibarn, 9 koltbarn och 13 skolgossar, 36 kvinnliga försörjningshjon från så kallade Corinska lägenheten, 40 manliga hjon från Haga sopphus och 14 skolflickor från ett barnhem vid Järntorget.

Kor och svinuppfödning

Från planerade 1.075 hade antalet intagna 1908 vuxit till 1.650. Till anläggningen hörde ett stort jordbruk med egna kor och svinuppfödning. 1906 redovisades 10.260 liter mjölk varav en del gick till de boende, resten såldes och bidrog till driften. Fattighjonen användes som gratis arbetskraft. Man tog också emot tvätt för rengöring och mangling, och det fanns en lång lista på olika hantverkare, till exempel toffelhuggare, borstbindare, påsklistrare, mattflätare, snickare, skraddare, renhållare, murare, skrivare, säcksömmare, tandpetskårare, stolflätare och tapetsörer.

Taggtråd kring Fjällbohemmet

Nya ”*bättre*” tider följde. 1939 stod Fjällbo centralanstalt för fattigvård färdigt att ta emot. Bygget var det näst största efter Sahlgrenska sjukhuset. Landshövdingen invigde och 563 åldrade män och kvinnor flyttade in. Trots alla moderniseringar och den avsevärt höjda standarden var Fjällbo inget man längtade till. Anstalten drevs som ett fängelse, taggtråden kring området togs bort först 1989. Fjällbohemmets tidigare byggnader är numera ombyggda till servicelägenheter. Fjällbohemmet hade liksom tidigare Bracka en kader av original som tidvis fick röra sig fritt utanför anstalten och göra sysslor och bjuda ut sina tjänster för en ringa penning. Kring namn som Kalle Glader, Fiollådan, Greven, Piraten och Wille från Mölndal spreds sägner och legender. Att ”*hamna på hemmet*” har med skräck och avsky skildrats i litteraturen, inte minst av Charles Dickens i bland annat *Oliver Twist* och *Lilla Dorrit*. Skildringarna upprörde med rätta sin samtid och ledde faktiskt till vissa förbättringar. Min egen generation läste och grät över Martha Sandwall-Bergströms *Kulla-Gulla*. Vår tids barn är väl förtrogna med eländet i fattighusen genom Astrid Lindgrens *Emil*-böcker.

Källa: <https://vartgoteborg.se/p/goteborgs-fattighus/>